

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ

(ԵՊՀ)

ԲԱՅԱՆՄԱՆ ԴՈՐԾԱՌՈՒԹՅԱՄԲ ՄԱՍՆԻԿՆԵՐՈՎ ԻՐԱՅՎԱԾ
ԱՍՈՒՅԹՆԵՐԻ ՁԵՎԱ-ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԵՎ ԱԿՏՈՒԱԼ
ԱՆԴԱՄԱՏՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳՐԱԿԱՆ
ԱՐԱՔԵՐԵՆՈՒՄ

Լեզվական համակարգի յուրաքանչյուր քերականական կարգ այս կամ այն հայեցակետից ուսումնասիրելուց առաջ հարկ է լինում դիտարկել այն՝ լեզվական այլ համակարգերում համասեռ կամ բովանդակային առումով մոտ կարգի գործողության արդյունքում ստացված տվյալներն ընդգրկելով: Փորձենք դիտարկել մասնիկներով իրացվող նախադասությունների¹ ակտուալ և ձևա-շարահյուսական անդամատման խնդիրը գրական արաբերենի բայանման մասնիկներով (հսրնֆ musabaha lil-fi'¹ «բայանման մասնիկներ» կամ (հսրնֆ 'an-naṣb)² մասբավորով մասնիկներ)³ սկսվող նախադասությունների՝ արաբական լեզվաբանական ավանդույթում ընդունված նկարագրման տվյալները:

Նախադասության անդամատման խնդիրը ցանկացած լեզվի շարահյուսության կենտրոնական հարցերից մեկն է: Շարահյուսական վերլուծության համար, անշուշտ, ամենակարևորը նախադասության ձևա-շարահյուսական անդամատմանը և նախադասության անդամների վերհանումն է: Նախադասության ձևա-շարահյուսական անդամատման հիմքում ընկած է վերջինիս՝ անդամների բաժանումը, ընդ որում նախադասության անդամ հասկացությունը ենթադրում է հետևյալ հատկանիշների վտխկապակցվածությունը՝ ա) բառի՝ մեկ այլ բառի հետ որևէ շարահյուսական կապի մեջ գտնվելը, որն իրականացվում է ի շնորհիվ բառաձևերի, բառերի ինվերսիայի, ինտոնացիայի, սպասարկու բառերի առկայության (ընդ որում բառի գործառությանին նշանակությունը կապված է միայն շարահյուսական կապից և ոչ այդ կապի արտահայտման միջոցներից), բ) շարահյուսական գործառությո՞ւնը գ) ֆունկցիոնալ նշանակության առկայությունը:

Նախադասության ձևա-շարահյուսական անդամատմանը համադրվում է մի այլ կարգի անդամատում. որը Վ. Սատեղիտյան անվանել է «ակտուալ»⁴: Նախադասության ակտուալ անդամատումը բացահայտում է վերջինիս՝ առարկայական կոնտեքստ մտնելու հնարավորությունը. որի հիման վրա այն առաջանում է: Ակտուալ բաժանման հիմնական տարրերից են ասույթի ելակետը կամ հիմքը՝ թեման, այսինքն այն. ինչ համարվում է հայտնի տվյալ իրավիճակում կամ հեշտությամբ կարող է հասկանալի դառնալ և ասույթի միջուկը՝ ռեման, այսինքն լայն. ինչ հաղորդում է խոստովել տվյալ ելակետի՝ թեմայի մասին (Օր.՝ Ուսանողը ջանասեր է):

Ակտուալ անդամատման ժամանակ նախադասության տրոհումը հանդիսանում է միայն այն դատողության տարրերի բաժանման միջոց, որը տվյալ կոնտեքստում հանդես է գալիս համապատասխան նախադասությամբ⁵: Այդ պարագայում նախադասության անդամատումը հանդիսանում է խոսքում իրացվող ասույթի սուբյեկտիվ, և ոչ տվյալ նախադասության ձևա-շարահյուսական կառուցվածքի վերհանում: Ըստ էության, ասույթի ակտուալ անդամատման հիմքում ընկած է հաղորդակցման շրջանակում խոստովել ունեցած վերաբերմունքն արտահայտածի նկատմամբ: Նախադասության անդամատման տեսանկյունից խոստովել կողմից կիրառվող լեզվական միջոցները չեն խախտում տվյալ նախադասությանը հատուկ ձևա-շարահյուսական կառուցվածքը:

Վ. Սատեղիտյանը և այլ լեզվաբաններ (Օր.՝ Հ. Գաբույանը), ակտուալ անդամատման միջոց են համարում որոշյալությամբ անորոշության ցուցիչները, հնչերանգը, սպասարկու բառերը, եղանակավորող մասնիկները և այլն:

Բանավոր խոսքում շեշտադրումը հանդիսանում է ունիվերսալ միջոց թե՛ շարահյուսական, և թե՛ ակտուալ բաժանումների համար:

Ինչ վերաբերում է մասնիկներին, ապա վերջիններս ընդհանուր լեզվաբանական տեսության մեջ համարվում են սպասարկու բառեր, որոնք տարբեր իմաստային երանգ (վերաբերական, հաստատական, զգայական) են հաղորդում նախադասության առանձին բառերի կամ բառախմբերի: Հայերենում եղանակավորող բառերի մեծ մասը սովորաբար վերաբերում է ստորոգյալին. ավելի ճիշտ ստորոգմանը՝

արտահայտելով խոսողի անձնական վերաբերմունքն ասվածի նկատմամբ՝

Այսպես լեզվաբանական ավանդույթում մասնիկները, որոնց շարքին են դասվում խնդրո սոռաքկա հանդիսացող բայանման գործուղությունը մասնիկները (*hurñf musabaha bil-fi*). ստորաբաժանվում են ըստ շարահյուսական ֆորմալ սյու կամ այն գործառության կամ իմաստաբանական առանձնահատկություններից ելնելով: Շարահյուսական հիմնական գործառություն կայանում է այս մասնիկներով ներմուծվող անվանական ստորոգյական կառույցներում ենթակայի ոլորի վրա ունեցած ձևա շարահյուսական հատկանիշը. վերջիններս համարվում են անվանական կառույցը սպասարկողներ. որոնք *naşh* բառափոխական նշանակություն են հաղորդում իրենցից հետո եկող անվանականին՝ դարձնելով ստորոգյական միջուկի կազմից (*ոռա*+*'at-tilmīzu*) *musṭahidun* - 'ոռա *'at- tilmīza* (թեմա) *musṭahidun* (ռեմա): Բայանման մասնիկների ձևա -շարահյուսական կապն անվանական նախադասության ենթակայի՝ *mutadā*-ի հետ արտահայտվում է դիրքային առումով. այն է՝ այդ դիրքում իրացվող համապատասխանող անդամը հաջորդում է նրանց՝ կառավարվելով այդ իսկ մասնիկների կողմից (*Օր.*՝ *'at-tālibu musṭahidun* (Ուսանողը ջանասեր է) - 'ոռա *'at-tālibu musṭahidun*) (*Խսկապես*, ուսանողը ջանասեր է) :

Բայանման գործառությամբ մասնիկները (*musabaha bil-fi*) ցուցաբերում են պարզագույն հիմքի հետ որոշ ֆորմալ նմանություններ. դրանք են՝ 1) *hurñf az-zā'ida*՝ լրացուցիչ հարֆերի առկայությունը: Այդ տեսանկյունից հետաքրքիր մոտեցում կարելի է նկատել *lakinna* (սակայն), *li'anna* (քանի որ) բայանման գործառությամբ մասնիկների նկատմամբ, որտեղ *lām* և *kāf* հարֆերը կարելի է դիտարկել որպես *hurñf az-zā'ida* (լրացուցիչ հարֆեր). 2) պարզագույն հիմքի նման վերջիններիս *mabnī 'ala fatḥ* (անփոփանիս, հաստատում) նկարագրող (*fa'ala-* (*la'alla-*) - *inna*). 3) իրենց հետո կցական *ḥim*-ի առկայություն (*katabanī* նա գրեց ինձ, 'ոռանի - իսկապես որ ես), 4) եռահարֆություն:

Հաղորդակցման տեսանկյունից բայանման մասնիկները ազդում են ակտուալ անդամատման արդյունքում առաջացած ասույթի թեմայի վրա՝ հաղորդելով նրան խոսողի այս կամ այն սուբյեկտիվ վերաբերմունքը՝ հաստատում, սահմանափակում, հավանականություն,

խղձ, ցանկություն, կասկած. մամնություն (inna, anna, li'anna, lakinna, layta, la'alla, ka'anna) և այլ վերաբերականներ:

Վերադառնալով բայանման մասնիկներով իրացվող ասույթներում վերջիններս միևնույն անվանական ստորոգական միջուկի շրջանակում կառույց են հիսնդես գլխի տարբեր. երբեմն միմյանց հակասող իմաստային երևցավորում ունեցող եղանակավորիչներով՝ հաստատելով (inna), կասկածի տակ լինելով (ka'anna), ռահմանավարելով (lakinna), հավանականություն (la'alla) և այլ երանգավորումներ հաղորդելով տվյալ ակտուալ անդամատման շրջանակում ձևավորված ինմանմանի ասույթին:

Համեմատենք. Al-baytu kabīrun՝ Տունը մեծ է

անվանական ստորոգական կառույց

'inna al-baytu kabīrun՝ Իսկապես տունը մեծ է

բայանման մասնիկով իրացված կառույց:

Այս ասույթում երևում է անհատի հաստատական սուբյեկտիվ վերաբերմունքը հաղորդվող նորության նկատմամբ, որտեղ նա հաստատում է տան մեծ լինելու հանգամանքը:

layta al-baytu kabīrun՝

Երանի տունը մեծ լինե:

Բայանման այս մասնիկով իրացված անվանական կառույցը ևս ունի նույն ձևա-շարահյուսական կառուցվածքը, սակայն հաղորդակցական տեսանկյունից ունի իմաստաբանական այլ բեռնվածք. կարելի է ասել նախորդին հակասող: Եթե նախորդ ասույթում խոսակիցը հաստատում է տան մեծ լինելու հանգամանքը, ապա այստեղ նա ցանկանում է. որ այն այդպիսին լինի:

Նույնը կարելի է ասել նաև մյուս եղանակավորող մասնիկների վերաբերյալ (գուցե, կարծես թե, սակայն):

Այսպիսով, ուսումնասիրելով բայանման գործառության մասնիկները երկու տարբեր՝ թեմա-ռեմատիկ ասույթի և անվանական ստորոգական կառույցի ձևա-շարահյուսական մակարդակներում, կարելի է գտնել այն եզրահանգման, որ, համախմբելով բայանման գործառության մասնիկներ ևնվան գերքո, վերջիններին կարելի է մոտենալ երկակի. ձևա-շարահյուսական մակարդակում նրանք համախմբվում են նույն՝ կառավարման գործառությամբ՝ շտաբերվելով միմյանցից. հաղորդակցական տեսանկյունից դրանք կարելի է բաժանել

խմաստաբային տալիս, երանգավորում ունեցող եղանակավորիչների.
ույունք այս կամ այն սուբյեկտիվ վերաբերմունքն են արտահայտում
իրացվող բեմադրման լեզուներով:

MARGARITA SARGSYAN

(YSU)

THE PECULIARITIES OF ACTUAL, FORMAL AND SYNTACTIC
SEGMENTATION WITH MODAL PARTICLES IN MODERN STANDART
ARABIC

The modal particles in literary Arabic are *inna* (really, indeed), *anna* (that),
(*lianna*) (because), *lakinna* (but), *layta* (if only), *la'alla* (may), *ka'nna* (like, as).

It is important to note, that all these Particles have two main aspects: the first is
that they all have the same grammatical impact in nominal sentences, causing the
subject of the nominal sentence to be in the accusative case (*naṣb*), and the second is
their influence on the actual segmentation of the sentence that consists of a theme
(subject) and a rheme (object).

In the Arabic linguistic tradition the normal word order in the nominal sentence
is subject-predicate. The particles are placed in front of the sentence: particle +
subject in the accusative case + predicate. This is their formal description. As to the
change of the meaning of the sentence during the actual segmentation, we shall see in
the examples given below.

Ex. 1. *Al-baytu kabīrun* - The house is big 2. *inna al-baytu kabīrun* - The house
is really big. 3. *layta al-baytu kabīrun* - If only the house were big

As we see, in the second and the third sentences we have the same formal
construction (particle + subject in accusative case + predicative), but different
meanings. In the second sentence we affirm that the house is undoubtedly big, in the
third one we wish it to be so.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Արաբերենում խոսքի ընթացքում բեքականություն ձեռք բերելու առումով լեզվական
միավորները բաժանվում են երկու մասի՝ բեքվող (*mu'rab*) և չբեքվող (*maḥnī*): Թեքում
ունենալու քականական կատեգորիան անվանվում է *al-i'rāb*, իսկ բեքում
յունենալու հատկությունը՝ *binā'*:
2. Անվան բեքման համակարգն արաբերենում ներկայացված է *ra'*, *ja'* և *naṣb*
բառափոխական նշանակություններով: Բառափոխական այս ձևերը որոշ

վերապահումով նմանեցնում են հայերենի հոլովներին. ԴՅԴ-ը համարելով ուղղական, յառ-ը սեռական և յաջb-ը հայցական հոլովածներ:

3. Матезиус В., () как называемом актуальном членении предложения. Пражский лингвистический кружок. Сборник статей, М., 1967.
4. Солнцен В. М. Грамматическая структура и актуальное членение предложения, М., 1984.
5. Ասատրյան Մ. և Շամանյակից հայոց լեզու. Չևարանորոյուն, Ե. 1989:
6. المؤلف في علوم العربية. ابن القاسم محمود بن عمر الزمخشري، بيروت- لبنان، دون تاريخ